

IŠ ZIGMUNTO MEČISLOVO ČAIKOVSKIO RANKRAŠČIŲ: VILNIAUS SUBAČIAUS VARTAI

Birutė Rūta Vitkauskienė

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

brvitkauskiene@centras.lt

Straipsnyje pirmą kartą publikuojamas ir analizuojamas architekto Zigmunto Mečislovo Čaikovskio (1887–1950) rankraštis, skirtas Vilniaus Subačiaus vartams ir Vilniaus Bazilisko legendai. Remiantis šiuo tekstu ir keliomis Čaikovskio sukurtomis iliustracijomis, pateiktos jo prielaidos dėl viduramžių Vilniaus urbanistinių struktūrų Subačiaus vartų rajone. Čaikovskio hipotezės sugretintos su vėlesniais Subačiaus vartų, artilerijos bastiono, pastatų Aušros Vartų g. 8, Subačiaus g. 6 ir šv. Kazimiero g. 3 tyrimais bei naujausiomis archeologų įžvalgomis ir atradimais buvusio *Civitas Ruthenica* teritorijoje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: architektas Zigmuntas Mečislovas Čaikovskis, Vilniaus senamiestis, Vilniaus pilys, Polocko kunigaikščiai, Subačiaus vartai, Vilniaus Artilerijos bastionas, Vilniaus Bazilisko legenda.

Šiuo straipsniu norėčiau sugrąžinti iš užmaršties Vilniaus miesto tyrinėtojo, architekto Zigmunto Mečislovo Čaikovskio rankraštį – nedidelę apybraižą apie Vilniaus Subačiaus vartus.

Šio architekto pavardės nėra Lietuvos architektų žodyne, kitose enciklopedijose. Iš amžininkų jį trumpai prisiminė tik architektas Vladislovas Mikučianis savo neseniai paskelbtuose prisiminimuose¹. Skaitant Čaikovskio rankraščius apima keistas jausmas: viskas, ką jis darė ir kuo gyveno, vyko neseniai, XX a. 4-ajame–5-ajame dešimtmetyje, tačiau iš to teliko

menki fragmentai. Kaip galėjome prarasti tokio gausaus tyrinėtojo palikimą?

Kai Čaikovskio rankraščiai pateko į mano rankas, pirmiausia prisiminiau garsiąją frazę iš Michailo Bulgakovo *Meistro ir Margaritos*: rankraščiai nedega. Čaikovskis gyveno Vilniuje vienas, be šeimos, sergantis neišgydoma liga, bet degantis jį apsėdusia idėja atrasti viduramžių Vilnių. Jis priklausė tiems Vilniaus tyrinėtojams, kurių likimus sulaužė Antrasis pasaulinis karas ir po jo sekęs sovietų režimas. Mirė Vilniuje vienišas, greitai buvo užmirštas, didžioji jo palikimo dalis tikriausiai žuvo arba kol kas nėra žinoma, kur yra.

Trumpai priminsiu šio architekto biografiją, nes ankstesniame mano straipsnyje dėl neteisingos infor-

¹ Vladislovas Mikučianis, *Norėjau dirbti Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 50–51.

FROM THE MANUSCRIPTS
OF ZYGMUNT MIECZYŚLAW
CZAYKOWSKI:
SUBAČIUS GATE IN VILNIUS

Birutė Rūta Vitkauskienė

SUMMARY

KEYWORDS: architect Zygmunt Mieczysław Czaykowski, Vilnius Old Town, Vilnius castle complex, dukes of Polotsk, Subačius Gate, Artillery Bastion of Vilnius, the legend of the Vilnius Basilisk.

This article examines the manuscript of Zygmunt Mieczysław Czaykowski devoted to the Subačius Gate in Vilnius and to the legend of the Vilnius Basilisk. The author completed this text on 13 June 1941. Only fragments of the works of Czaykowski have survived and they are kept in the archives of the Department of Cultural Heritage, while his drawings are kept in the Lithuanian Art Museum. In this manuscript, as in other works by the architect, one can see the efforts made to establish the urban structures of medieval Vilnius. Czaykowski's existed in Vilnius differs from the hypotheses raised by Marian Morelowski and the archaeologists Helena and Włodzimierz Hołubowicz. According to his opinion, the location of the most significant castle in Vilnius should be sought near the present day Town Hall, i. e. in the district of the Subačius Gate. Aiming to justify this theory he searched for the remains of untypical buildings and urbanistic structures in the vicinity. In some cases the presumptions of Czaykowski were confirmed (investigations of the buildings of the Town Hall of Vilnius, 8 Aušros Vartų St., 6 Subačiaus St., 3 Šv. Kazimiero St.; the investigations of the Artillery Bastion building and the building in Bokšto St). However, Czaykowski was seriously mistaken as regards the architecture of the Subačius Gate, which is known only from the drawings of Pranciškus Smuglevičius, and their dating. Yet his insights are still interesting, especially when it comes to summarizing the latest data, and useful for the execution of the *in situ* research.